

RAFAŁ DUDAŁA

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

ORCID: 0000-0002-9942-3470

rafal.dudala@ujk.edu.pl

Watykan w czasach niepokoju

Wyzwania w polityce międzynarodowej pontyfikatu Leona XIV

The Vatican in Times of Unrest

Challenges in Pope Leo XIV's International Policy

Słowa kluczowe:

Leon XIV, dyplomacja,
Stolica Apostolska,
Watykan, wojna, Ukraina,
Strefa Gazy

Keywords:

Leo XIV, diplomacy,
Holy See, Vatican,
war, Ukraine, Gaza
Strip

Watykan w czasach niepokoju. Wyzwania w polityce międzynarodowej pontyfikatu Leona XIV

Początek pontyfikatu Leona XIV przypadł na czas licznych sporów międzynarodowych, niestabilności politycznej wielu państw i narastających zagrożeń społecznych. Niepokojącej sytuacji geopolitycznej towarzyszy wielostronna krytyka poczynań watykańskiej dyplomacji, mająca potwierdzać jej słabnące znaczenie w utrzymaniu światowego porządku. Podejmując się zadania kontynuacji misji papieża Franciszka, Leon XIV stanął w obliczu niełatwego dziedzictwa swojego poprzednika, które w wielu miejscach domaga się istotnej rewizji. W tym kontekście wyłaniają się najważniejsze wyzwania polityki międzynarodowej, w obliczu których stanął Watykan u progu nowego pontyfikatu. Dwa z nich wydają się ważne także dla pozycji Stolicy Apostolskiej na arenie międzynarodowej i to one tworzą pole badawcze podjętej analizy.

The Vatican in Times of Unrest: Challenges in Pope Leo XIV's International Policy

The beginning of Leo XIV's pontificate coincided with numerous international controversies, political instability in many countries, and growing social threats. The disturbing geopolitical situation was accompanied by multifaceted criticism of Vatican diplomacy, intended to confirm its diminishing importance in maintaining the world order. In undertaking the task of continuing Pope Francis' mission, Leo XIV faced the difficult legacy of his predecessor, which in many respects demands a genuine revision. In this context, the most important challenges of international politics facing the Vatican on the threshold of a new pontificate emerge. Among them, two seem also important for the Holy See's position in the international arena and they form the research field of this analysis.

Wprowadzenie

„Pokój z wami wszystkimi! [...] Chciałbym, by to pozdrowienie pokoju przeniknęło wasze serca, dotarło do waszych rodzin, do wszystkich ludzi, gdziekolwiek się znajdują, do wszystkich ludów, do całej ziemi. Pokój z wami!”¹. Tymi słowami papież Leon XIV rozpoczął swój pontyfikat, wskazując cel misji Kościoła katolickiego pośród globalnych wyzwań współczesności. Pokój, będący istotnym elementem katolickiej nauki społecznej, jawi się obecnie jako produkt pierwszej potrzeby pogrążonego w konfliktach świata.

Początek urzędowania Leona XIV przypadł na czas rozlicznych sporów międzynarodowych, niestabilności politycznej wielu państw i narastających zagrożeń społecznych. Niepokojącej sytuacji geopolitycznej towarzyszy krytyka poczynąń watykańskiej dyplomacji mająca potwierdzać jej słabnące znaczenie w utrzymaniu światowego porządku. Podejmując się zadania kontynuacji misji papieża Franciszka, Leon XIV stanął w obliczu niełatwego dziedzictwa swojego poprzednika, które zdaniem badaczy i komentatorów domaga się istotnej rewizji.

Artykuł ma na celu przybliżyć wyzwania polityki międzynarodowej, w obliczu których stanęła Stolica Apostolska na progu nowego pontyfikatu. Główna hipoteza brzmi: wypowiedzi papieża Leona XIV oraz podejmowane przez niego działania stanowią ważny wkład do międzynarodowej polityki na rzecz pokoju. Osnowę wywodu stanowią następujące pytania badawcze: Jakie miejsce zajmuje zagadnienie pokoju w działaniach podejmowanych przez Stolicę Apostolską na arenie międzynarodowej? Na czym polega wprowadzona przez Leona XIV zmiana w narracji wobec wojny rosyjsko-ukraińskiej? Czym odznacza się postawa nowego papieża względem konfliktu w Strefie Gazy? Podsumowuje go zaś odpowiedź na pytanie: Czym cechuje się pokojowe zaangażowanie Stolicy Apostolskiej w okresie pontyfikatu Leona XIV? Materiał źródłowy stanowią watykańskie dokumenty, wypowiedzi papieża, opisy wydarzeń przywołane za oficjalnymi komunikatami oraz opracowania badawcze – artykuły i monografie.

1 *Pierwsze błogosławieństwo „Urbi et Orbi” Ojca Świętego Leona XIV*, „The Holy See” [online], 8 v 2025 [dostęp: 3 XI 2025]: <<https://www.vatican.va/content/leo-xiv/pl/messages/urbi/documents/20250508-prima-benedizione-urbietorbi.html>>.

Pokojowa misja Stolicy Apostolskiej na arenie międzynarodowej

Zgodnie z zapisami *Kodeksu prawa kanonicznego* przez Stolicę Apostolską (lub Stolicę Świętą) rozumie się „nie tylko Biskupa Rzymskiego, lecz także [...] Sekretariat Stanu, Radę Publicznych Spraw Kościoła, jak również inne instytucje Kurii Rzymskiej”². Papież wykonuje swój urząd za pośrednictwem Kurii Rzymskiej („załatwia sprawy Kościoła powszechnego”), ona zaś „jego autorytetem wykonuje zadania dla dobra i służby Kościołom”³. Będąc najwyższym organem zarządzającym Kościołem katolickim, Stolica Apostolska jest także suwerennym podmiotem prawa międzynarodowego – specyficznym, bo o charakterze religijnym i moralnym⁴. Jej obecność w społeczności międzynarodowej opiera się na trzech zasadach⁵. Pierwsza dotyczy suwerenności duchowej, która pozwoliła zachować Watykanowi status podmiotu prawa międzynarodowego także w okresie, gdy pozbawiony był suwerenności terytorialnej. Druga mówi o neutralności w podwójnym znaczeniu – instytucji prawnej i zasady prowadzenia polityki międzynarodowej: Stolica Apostolska nie angażuje się w konflikty zbrojne, a jako autorytet moralny stoi na straży praw ludzi i narodów. Trzecia zasada to ponadustrojowość, która nie utożsamia Kościoła ze wspólnotą czy systemem politycznym, a czyni znakiem i zabezpieczeniem transcendentnego charakteru osoby ludzkiej. Potwierdzeniem obecności Stolicy Apostolskiej na arenie międzynarodowej są kontakty dyplomatyczne ze 186 państwami i podmiotami, włączając Unię Europejską i Zakon Maltański, oraz prowadzenie dialogu z poszanowaniem praw państw i narodów⁶.

W oparciu o te zasady można wskazać podstawowe funkcje przypisywane dyplomacji prowadzonej przez Stolicę Apostolską: utrzymywanie

2 *Kodeks prawa kanonicznego*, Pallottinum, Poznań 1984, kan. 361, s. 171.

3 Tamże, kan. 360.

4 J.-L. Tauran, *La presenza della Santa Sede negli organismi internazionali*, [w:] O. Fumagalli Carulli, *Il governo universale della Chiesa e i diritti della persona*, Vita e Pensiero, Milano 2007, s. 367.

5 G. Świst, *Stolica Apostolska jako podmiot prawa międzynarodowego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2017, t. 38, s. 701–702.

6 *Modern Papal Diplomacy and Social Teaching in World Affairs*, ed. M. P. Barbato, R. J. Joustra, D. R. Hoover, Routledge, London 2020; R. B. Shelledy, *The Vatican's Role in Global Politics*, „The SAIS Review of International Affairs” 2004, vol. 24, No. 2, s. 149–162.

relacji międzynarodowych, mediacje i działania pokojowe, obrona praw człowieka i wolności religijnej, promowanie wartości etycznych i humanitarnych oraz koordynacja nominacji biskupów. Unikalna pozostaje na arenie międzynarodowej pozycja Watykanu, który nie dysponując środkami militarnymi czy gospodarczymi, zachowuje jednocześnie status podmiotu religijnego i międzynarodowego. Realizowana dyplomacja – neutralna i oparta na zasadach etycznych – umożliwia prowadzenie dialogu w miejscach niedostępnych innym państwom czy organizacjom⁷.

Tym, co wyróżnia dyplomację Stolicy Apostolskiej spośród innych, jest więc jej państwowy i kościelny charakter⁸. Jak zaznaczył Paul Richard Gallagher, sekretarz ds. relacji z państwami w Sekretariacie Stanu Stolicy Apostolskiej, „dyplomacja papieska to »dyplomacja wartości«, nie zaś »dyplomacja instrumentalna«, nawet jeśli pozostaje narzędziem rozwoju pełnej i autentycznej wolności Kościoła i ludzkości”⁹. Jednym z jej najistotniejszych zadań jest promocja pokoju. Reprezentanci watykańskiej dyplomacji zaangażowani są na rzecz jego ochrony i zobowiązani dążyć do zakończenia trwających konfliktów:

[...] choć ze swej natury [jest] mocno zakorzeniona w zadaniach przede wszystkim kościelnych, które stawiają ją w służbie powszechnej misji Kościoła, pozostaje ukierunkowana na zapewnienie uporządkowanego współistnienia na świecie, upragnionego pokoju, który daleki jest od równowagi, lecz jest przede wszystkim synonimem i skutkiem sprawiedliwości¹⁰.

- 7 B. Kelly, *The Power Politics of the Holy See: The Church, the State, and Its Citizens*, „Politics and Religion” 2023, vol. 16, issue 4, s. 682–707; T. A. Byrnes, *Sovereignty, Supernationalism, and Soft Power: The Holy See in International Relations*, „The Review of Faith & International Affairs” 2017, vol. 15, issue 4, s. 6–20.
- 8 N. Esterović, *Una forza discreta. La diplomazia della Santa Sede*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2025, s. 43–163.
- 9 Cyt. za: F. Follo, *La diplomazia pontificia, cioè del Papa e con il Papa. Diplomazia di Stato e Diplomazia di Chiesa*, „Church and State” 2020, No. 20, s. 45–61.
- 10 P. Parolin, *Una diplomazia al lavoro della pace. Lectio Magistralis del Cardinale Segretario di Stato*, „The Holy See” [online], 28 XI 2019 [dostęp: 3 XI 2025]: <https://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/parolin/2019/documents/rc_seg-st_20191128_parolin-annoaccad-cattolica_it.html>.

Tak zarysowana perspektywa i wynikające z niej postulaty wskazują obszar koniecznego zaangażowania papieża Leona XIV na arenie międzynarodowej. Sprawą kluczową w jego ramach jest obecnie postulat pokoju, na co wskazuje mapa konfliktów XXI stulecia, już teraz nazywanego wiekiem niepokoju. Podsycane uprzedzenia, organizowane zamachy terrorystyczne i regularne walki zbrojne skutkują tysiącami zabitych i rannych. Znajduje w tym dowód twierdzenie papieża Franciszka, który mówił o trwającej trzeciej wojnie światowej w kawałkach, obecnej pod postacią przemocy, która mnoży się w wielu regionach świata¹¹. Za przykład mogą posłużyć dwa trwające konflikty zbrojne wraz z analizą przemówień Leona XIV i działań podejmowanych przez niego w pierwszych miesiącach pontyfikatu.

Rosja i Ukraina – brak perspektyw

Konfliktem geograficznie najbliższym jest wojna rosyjsko-ukraińska, rozpoczęta 24 lutego 2022 r. inwazją Rosji na Ukrainę, a stanowiąca w istocie eskalację konfliktu trwającego od 2014 r. O ile w okresie pontyfikatu Franciszka część obserwatorów watykańskiej polityki uznawało stanowisko Stolicy Apostolskiej za nie dość jednoznaczne, o tyle wystąpienia jego następcy przyniosły w tym zakresie znaczącą zmianę. Już trzy dni po wyborze Leon XIV mówił o „cierpieniu ukochanego narodu ukraińskiego”. Wyraził przy tym nagłące pragnienie, by „jak najszybciej nastąpił prawdziwy, sprawiedliwy i trwały pokój”. Wezwał także do uwolnienia wszystkich więźniów i umożliwienia powrotu dzieci do swoich rodzin¹². Również podczas liturgii inauguracyjnej pontyfikatu Leon XIV odniósł się wprost do trwającego konfliktu, mówiąc o „umęczonej Ukrainie, która

11 *Encyklika „Fratelli Tutti” Ojca Świętego Franciszka o braterstwie i przyjaźni społecznej, „The Holy See”* [online], 3 X 2020 [dostęp: 3 XI 2025], pkt 25: <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/encyclicals/documents/papa-francesco_20201003_enciclica-fratelli-tutti.html>. Zob. także: M. Mróz, *Wojna w kawałkach. Franciszek i dyplomacja papieska wobec wybranych problemów międzynarodowych 2013–2018*, Wydawnictwo „Adam Marszałek”, Toruń 2018.

12 Leon XIV, *Regina Caeli, „The Holy See”* [online], 11 V 2025 [dostęp: 4 XI 2025]: <<https://www.vatican.va/content/leo-xiv/pl/angelus/2025/documents/20250511-regina-caeli.html>>.

oczekuje negocjacji”¹³. Swą solidarność z ogarniętym wojną krajem wyrażał przy niemal każdej okazji, czego przykładem jest formalny list mianujący kard. Crescenzo Sepego specjalnym wysłannikiem na organizowane we Lwowie obchody 650 rocznicy ustanowienia metropolii halickiej¹⁴. Na temat stanu relacji między Moskwą a Kijowem Leon XIV rozmawiał telefonicznie z prezydentem Władimirem Putinem 4 czerwca. Zaapelował wówczas, by Rosja wykonała gest sprzyjający pokojowi, podkreślił znaczenie dialogu dla nawiązania kontaktów między stronami oraz poszukiwania rozwiązań konfliktu i wreszcie poruszył kwestie sytuacji humanitarnej, konieczności niesienia pomocy oraz wysiłków na rzecz wymiany jeńców¹⁵. Trzeba przy tym dodać, że wcześniej papież trzykrotnie rozmawiał z prezydentem Ukrainy Wołodymyrem Zełenskim: 12 maja telefonicznie, 18 maja przy okazji inauguracji pontyfikatu oraz 9 lipca podczas audiencji w Castel Gandolfo¹⁶.

W tle dyplomatycznych zabiegów odnośnie do wojny w Ukrainie znajduje się także kwestia relacji z Moskwą – zarówno polityczną (kremlowską), jak i religijną (cerkiewną). Inicjatywy podejmowane przez Stolicę Apostolską w okresie poprzedniego pontyfikatu, choć liczne i wartościowe, nie zawsze były skuteczne. Świadczy o tym wiele wypowiedzi Franciszka, prób mediacji prowadzonych przez kard. Matteo Zuppiego w Kijowie,

13 *Celebracja eucharystyczna na rozpoczęcie posługi piotrowej Biskupa Rzymu Leona XIV. Asysta papieska. Homilia Ojca Świętego Leona XIV*, „The Holy See” [online], 18 V 2025 [dostęp: 4 XI 2025]: <<https://www.vatican.va/content/leo-xiv/pl/homilies/2025/documents/20250518-inizio-pontificato.html>>.

14 Leo PP. XIV, *Epistula data crescentio S. R. E. Cardinali Sepe*, „The Holy See” [online], 6 VIII 2025 [dostęp: 4 XI 2025]: <<https://www.vatican.va/content/leo-xiv/la/letters/2025/documents/20250806-lettera-metropolia-halic.html>>.

15 *Pope Leo XIV Speaks with Putin*, „L'Osservatore Romano” [online], 6 VI 2025 [dostęp: 5 XI 2025]: <<https://www.osservatoreromano.va/en/news/2025-06/ing-006/pope-leo-xiv-speaks-with-putin.html>>.

16 D. Castellano Lubov, *Pope Leo XIV Speaks by Phone with Ukraine's President Zelensky*, „Vatican News” [online], 12 V 2025 [dostęp: 6 XI 2025]: <<https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2025-05/pope-leo-and-ukraine-s-president-zelensky-speak-by-phone.html>>; *Audiences, 18.05.2025*, „Holy See Press Office Summary of Bulletin” [online], 18 V 2025 [dostęp: 5 XI 2025]: <<https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2025/05/18/250518a.html>>; *Holy See Press Office Press Release: Audience with the President of Ukraine*, „Holy See Press Office Summary of Bulletin” [online], 9 VII 2025 [dostęp: 5 XI 2025]: <<https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2025/07/09/250709d.html>>.

Moskwie, Waszyngtonie i Pekinie czy wizyta papieża w rosyjskiej ambasadzie przy Stolicy Apostolskiej¹⁷. Duże nadzieje wiązano ze spotkaniem zorganizowanym 12 lutego 2016 r. w Hawanie – pierwszym w historii pomiędzy biskupem Rzymu a patriarchą Moskwy i całej Rusi¹⁸. Niestety podpisana wówczas deklaracja, choć ważna, wymaga odmiennej rzeczywistości politycznej, by mogła być zrealizowana¹⁹.

Rosyjskie stanowisko względem każdego kolejnego papieża tradycyjnie rozpięte było na skali od ostrożnej życzliwości, poprzez rezerwę, po otwartą niechęć. Niełatwo więc będzie oddalić zarzuty o zdradę wartości chrześcijańskich czy uginanie się papieża z Ameryki przed dyktatem Waszyngtonu, co weszło już do kanonu oficjalnego przekazu Kremla i patriarchatu moskiewskiego. Papież, podobnie jak inni liderzy Zachodu, postrzegany był zwykle w Rosji jako ideologiczny przeciwnik, rzadko jako partner²⁰. Jedno zmieniło się na pewno: narracja ukazująca stosunek Watykanu do konfliktu na wschodzie Europy, czego zapowiedzią były słowa kard. Roberta Prevosta w wywiadzie z 2022 r.: „Wojna w Ukrainie jest imperialistyczną inwazją Rosji mającą na celu zdobycie władzy”²¹.

17 A. Gagliarducci, *La missione del cardinale Zuppi sulla guerra in Ucraina*, „Omnes” [online], 29 V 2023 [dostęp: 4 XI 2025]: <<https://www.omnesmag.com/it/notizie/missione-zuppi-ucraina/>>; G. O’Connell, *Asked if Putin Is Committing Genocide in Ukraine, Pope Francis Doesn’t Say No*, „America” [online], 11 III 2023 [dostęp: 4 XI 2025]: <<https://www.americamagazine.org/politics-society/2023/03/11/pope-francis-ukraine-genocide-244889>>.

18 *Incontro del Santo Padre Francesco con S. S. Kirill, Patriarca di Mosca e di tutta la Russia. Firma della Dichiarazione Congiunta*, „The Holy See” [online], 12 II 2016 [dostęp: 4 XI 2025]: <https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2016/february/documents/papa-francesco_20160212_dichiarazione-comune-kirill.html>.

19 W jednym tylko punkcie znalazło się bezpośrednie odniesienie do konfliktu w Ukrainie, mającego wówczas daleko mniejszy zasięg: „Ubolewamy z powodu konfliktu na Ukrainie, który spowodował już wiele ofiar, zadał niezliczone rany pokojowym mieszkańcom i pogrążył społeczeństwo w poważnym kryzysie gospodarczym i humanitarnym. Wzywamy wszystkie strony konfliktu do rozważ, solidarności społecznej i działań na rzecz budowania pokoju. Wzywamy nasze Kościoły na Ukrainie do pracy nad doprowadzeniem do zgody społecznej, do powstrzymywania się od udziału w starciach oraz niewspierania dalszego rozwoju konfliktu”. *Incontro del Santo Padre...*

20 G. Codevilla, *Da Lenin a Putin. Politica e religione*, Jaca Book, Milano 2024.

21 Ch. Barison, *Papa Leone XIV in un’intervista del 2022: „La guerra in Ucraina è un’invasione imperialista della Russia per questioni potere”*, „Corriere della Sera”

Izrael i Palestyna – zamierający dialog

Pełne napięcie i politycznych zwrotów są także w ostatnich latach relacje Watykanu z Izraelem. Ich znaczące pogorszenie nastąpiło już w ostatnim miesiącu pontyfikatu Benedykta XVI, gdy Stolica Apostolska stosownie do decyzji Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) z 2012 r. zaczęła używać w oficjalnych dokumentach terminu *Państwo Palestyńskie*²². Był to skutek zatwierdzenia rezolucji o podniesieniu statusu obserwatora Autonomii Palestyńskiej w ONZ z podmiotu do państwa niebędącego członkiem, czyli takiego samego, jaki ma Watykan²³. Przełomem okazało się jednak podpisane już w czasie kolejnego pontyfikatu, 26 czerwca 2015 r., pierwsze historyczne porozumienie Stolicy Apostolskiej i Państwa Palestyńskiego, które reguluje zasadnicze aspekty życia i działalności Kościoła katolickiego na terytoriach palestyńskich, formuje relacje dyplomatyczne i oficjalnie uznaje państwowość Palestyny²⁴. Dyplomatycznym skutkiem tych ustaleń była ostra krytyka ze strony Izraela, formułującego zarzut, że porozumienie oddala perspektywy pokoju i ignoruje historyczne prawo narodu żydowskiego do okupowanych ziem.

W kontekście tych napięć, potęgowanych konfliktem w Strefie Gazy, pokojowe działania podejmował Leon XIV. Szczególną uwagę zwracają cztery wydarzenia. 18 lipca 2025 r. papież odbył ponadgodzinną rozmowę

[online], 11 V 2025 [dostęp: 4 XI 2025]: <https://www.corriere.it/esteri/25_maggio_11/papa-leone-xiv-in-un-intervista-del-2022-la-guerra-in-ucraina-e-un-invasione-imperialista-della-russia-per-questioni-di-potere-a11b3aea-d525-4670-a5c1-1087e2062xk.shtml>.

- 22 *History of the Question of Palestine*, „The United Nations” [online, dostęp: 6 XI 2025]: <<https://www.un.org/unispal/history/>>. Por. A. Imseis, *On Membership of the United Nations and the State of Palestine: A Critical Account*, „Leiden Journal of International Law” 2021, vol. 34, issue 4, s. 1–24.
- 23 Rezolucja nr 67/19 została przyjęta przez 67 sesję Zgromadzenia Ogólnego 29 XI 2012 r., w Międzynarodowy Dzień Solidarności z Narodem Palestyńskim i 65 rocznicę przyjęcia przez Zgromadzenie Ogólne rezolucji 181(II) w sprawie przyszłego rządu Palestyny. Resolution Adopted by the General Assembly on 29 November 2012. 67/19. Status of Palestine in the United Nations, The United Nations General Assembly, A/RES/67/19, 4 XI 2012: <<https://docs.un.org/en/A/RES/67/19>> [dostęp: 6 XI 2025].
- 24 Firma dell'Accordo Globale tra la Santa Sede e lo Stato di Palestina, „Sala Stampa della Santa Sede Summary of Bulletin” [online], 26 VI 2015 [dostęp: 5 XI 2025]: <<https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2015/06/26/0511/01117.html>>.

telefoniczną z premierem Izraela Benjaminem Netanjahu, której bezpośrednią przyczyną był przeprowadzony dzień wcześniej atak izraelskiej armii na kościół Świętej Rodziny w Gazie. Wśród podejmowanych kwestii znalazły się wezwanie do zawieszenia broni i podjęcia negocjacji, większa troska o sytuację humanitarną oraz ochrona miejsc kultu²⁵.

Dwa miesiące później, 4 września, papież przyjął na prywatnej audiencji prezydenta Izraela Icchaka Herzoga. Do listy tematów podjętych we wcześniejszej rozmowie z premierem dodano wówczas potrzebę szybkiego zawieszenia broni i niezakłócony dostęp pomocy humanitarnej do Gazy. Poruszono wreszcie także kwestię uwolnienia zakładników oraz perspektywę rozwiązania pokojowego w formie dwóch państw (*two-state solution*)²⁶. 6 listopada Leon XIV przyjął z kolei na audiencji prezydenta Palestyny Mahmuda Abbasa. Rozmowa koncentrowała się na kwestii pomocy humanitarnej dla Strefy Gazy oraz dążeniu do rozwiązania dwupaństwowego²⁷.

Na uwagę zasługuje także wspólne oświadczenie patriarchów Jerozolimy – greckiego (prawosławnego) i łacińskiego (katolickiego), do którego papież się przyłączył²⁸. Deklaracja wzywa do zakończenia akcji wojskowych, umożliwienia prowadzenia pomocy i ochrony cywilów. Dokument przytacza fragment przemówienia Leona XIV o prawie narodów do życia na własnej ziemi, ostrzega przed „otwarcie wrót piekieł” i wzywa do zaprzestania wymuszonego wysiedlania ludności cywilnej. Całość kończy apel do współ-

25 *Telephone Conservation of the Holy Father with the Prime Minister of Israel*, „Holy See Press Office Summary of Bulletin” [online], 18 VII 2025 [dostęp: 7 XI 2025]: <<https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2025/07/18/250718a.html>>.

26 *Audience with the President of the State of Israel*, „Holy See Press Office Summary of Bulletin” [online], 4 IX 2015 [dostęp: 7 XI 2025]: <<https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2025/09/04/250904c.html>>.

27 *Audience with the President of the State of Palestine*, „Holy See Press Office Summary of Bulletin” [online], 6 XI 2025 [dostęp: 9 XI 2025]: <<https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2025/11/06/251106b.html>>.

28 Zob. *Patriarchowie Jerozolimy: zapowiedź o wrotach piekieł w Gazie nabiera kształtów*, „Vatican News” [online], 26 VIII 2025 [dostęp: 9 XI 2025]: <<https://www.vaticannews.va/pl/swiat/news/2025-08/patriarchowie-jerozolimy-zapowiedz-o-wrotach-piekiel-w-gazie-na.html>>; Leon XIV, *Audiencja generalna*, „The Holy See” [online], 27 VIII 2025 [dostęp: 9 XI 2025]: <<https://www.vatican.va/content/leo-xiv/pl/audiences/2025/documents/20250827-udienza-generale.html>>.

noty międzynarodowej o pilne podjęcie działań celem przerwania spirali przemocy i rozpoczęcia procesu uzdrawiania dotkniętych nią rodzin.

Podjętym działaniom towarzyszyło wiele wypowiedzi papieża potwierdzających pokojowe dążenia Stolicy Apostolskiej do zakończenia konfliktu. Wiele z nich ogłoszonych zostało zaraz po wyborze Leona XIV: apel o natychmiastowe zawieszenie broni (pierwsze wystąpienie niedzielne)²⁹, wezwanie do ochrony dzieci i uwolnienia zakładników (audiencja środowa)³⁰, potępienie barbarzyństwa wojny (zaostrezenie tonu po ataku na parafię w Gazie)³¹ czy wezwanie do sprawiedliwego i trwałego pokoju oraz rozbrojenia serc (w trakcie utrzymującego się rozejmu)³².

Wojna w Strefie Gazy wpłynęła bezpośrednio na relacje watykańsko-izraelskie, które stale wymagają głębokich zmian. Ich zapowiedź dostrzegano już choćby w gratulacjach, jakie za pośrednictwem mediów społecznościowych złożyli Leonowi XIV prezydent i premier Izraela. Rację ma ambasador Izraela przy Stolicy Apostolskiej Jaron Sideman, gdy twierdzi, że dialog żydowsko-katolicki „stał w miejscu i ucierpiał. W chwili, gdy był najbardziej potrzebny, zamarł”³³. Impulsem do przełomu może się okazać przypadająca w 2025 r. sześćdziesiąta rocznica ogłoszenia *Deklaracji o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich* „*Nostra aetate*”, uznawana przez obie strony za kamień milowy dialogu³⁴. Nie będzie to ani łatwe, ani oczywiste, także w kontekście niestabilnej sytuacji politycznej w Izraelu,

29 Leon XIV, *Regina...*

30 Leon XIV, *Audiencja generalna*, „The Holy See” [online], 21 V 2025 [dostęp: 10 XI 2025]: <<https://www.vatican.va/content/leo-xiv/pl/audiences/2025/documents/20250521-udienza-generale.html>>.

31 Leon XIV, *Anioł Pański*, „The Holy See” [online], 20 VII 2025 [dostęp: 10 XI 2025]: <<https://www.vatican.va/content/leo-xiv/pl/angelus/2025/documents/20250720-angelus.html>>.

32 Leon XIV, *Anioł Pański*, „The Holy See” [online], 12 X 2025 [dostęp: 10 XI 2025]: <<https://www.vatican.va/content/leo-xiv/pl/angelus/2025/documents/20251012-angelus.html>>.

33 G. Gambassi, „Un nuovo dialogo con la Santa Sede. Accettiamo le critiche”, „Avvenire” [online], 12 II 2025 [dostęp: 10 XI 2025]: <<https://www.avvenire.it/chiesa/pagine/anticipazione-intervista-ambasciatore-israele-santa-sede>>.

34 *Deklaracja o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich* „*Nostra aetate*”, [w:] *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Pallottinum, Poznań 2002, s. 333–337.

którego społeczeństwo coraz głośniej upomina się o poszanowanie zasad demokratycznych w państwie³⁵.

Strategia pokoju a wymagane postawy

Podstawą nauczania Kościoła na temat pokoju jest obecna w pismach św. Augustyna zasada *tranquillitas ordinis*. W dziele *O Państwie Bożym* biskup z Hippony definiuje ów termin jako 'pokój wszystkich rzeczy' bądź 'dobrze uporządkowaną zgodę', opierając się na przekonaniu, że wszystko zostało stworzone i umieszczone we właściwym miejscu przez Boga³⁶. W odniesieniu do tej zasady mają być tworzone przez człowieka racjonalne wzorce, także polityczne, służące pokojowi na ziemi. Do refleksji na temat prawdziwego pokoju w oparciu o *tranquillitas ordinis* nawiązał kilkadziesiąt lat później św. Tomasz z Akwinu, formułując teorię wojny sprawiedliwej. Składa się ona z dwóch praw: *ius ad bellum* oraz *ius in bello*. Pierwsze określa warunki wszczęcia wojny, drugie zaś opisuje właściwe prowadzenie działań wojennych³⁷.

Akwinata związał teorię wojny sprawiedliwej z augustiańską ideą pokoju, co może dowodzić, jak cienka bywa granica oddzielająca pokój od wojny. Kwestia ta stanowi jedno z najważniejszych wyzwań dla papieża Leona XIV, który na urząd wybrany został 8 maja 2025 r., w dniu osiemdziesiątej rocznicy zakończenia największej wojny w dziejach świata. Świadczą o tym zarówno wypowiedzi, jak i działania podejmowane od początku pontyfikatu. Wskazują one także cele, którym podporządkowane są kierunki dyplomatycznych zabiegów Stolicy Apostolskiej.

Usiłując scharakteryzować podejście papieża Leona XIV do stron konfliktu oraz ich ofiar, które zarazem ma potwierdzać politykę Stolicy

35 N. Gordon, *Why Israeli Democracy Is in Crisis*, „Journal of Democracy” 2023, vol. 34, issue 3, s. 33–45; I. Peleg, R. Amir, *The Crisis of Israel's Democracy, 1948–2025. Origins, Developments, and Consequences*, Bloomsbury Publishing, New York 2025; Y. Shomer, E. Tzelgov, R. Zur, *The Crises of the Israeli Democracy*, „Frontiers in Political Science” [online], 14 VII 2025 [dostęp: 10 XI 2025]: <<https://www.frontiersin.org/journals/political-science/articles/10.3389/fpos.2025.1627969/full>>.

36 Augustyn, *Państwo Boże*, tłum. W. Kubicki, Wydawnictwo „Antyk”, Kęty 2002, ks. XIX, s. 756–799.

37 Zob. Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, t. 16: *Miłość*, tłum. A. Głazewski, Veritas, Londyn 1963, s. 151–157.

Apostolskiej na arenie międzynarodowej, można wskazać trzy najważniejsze postawy. Pierwsza jest solidaryzująca, co wyrażają przemówienia pełne współczucia okazywanego ofiarom – narodowi ukraińskiemu czy ludności cywilnej zamieszkującej Strefę Gazy. Formułowane przy tej okazji opinie bez wątpienia stawiają papieża po stronie ofiar, a nigdy po stronie agresora. Słowa te padają podczas nabożeństw, audiencji czy w oficjalnych dokumentach. Papież łączy w nich z działaniami dyplomatycznymi retorykę moralną, odwołując się do godności człowieka czy praw humanitarnych. Wezwania formułowane przy okazji publicznych wystąpień dotyczą nie tylko jednej strony konfliktu; przeciwnie – przywołuje się ofiary czy zakładników obu stron, wskazując tym samym na uniwersalne zasady prawa międzynarodowego i humanitarnego.

Postawa druga jest negocjacyjna, mająca wskazać dialog jako drogę wyjścia z trwających konfliktów. W rozmowach z przywódcami politycznymi czy religijnymi papież utrzymuje równowagę między apostolską misją Kościoła a zwykłą dyplomacją międzynarodową. Szczególne znaczenie nadaje on ochronie miejsc kultu, uznając za niedopuszczalne ataki na świątynie czy pobliskie obiekty, w których nierzadko znajdują schronienie cywile. Ponadto na uwagę zasługuje fakt, że Stolica Apostolska zgłosiła własną dyspozycję celem podjęcia negocjacji pokojowych między Ukrainą a Rosją. Podczas spotkania z delegacjami Kościołów Wschodnich z wielu krajów, w tym z Ukrainy, papież zadeklarował:

Stolica Apostolska jest do dyspozycji, aby wrogowie się spotkali i spojrzeli sobie w oczy, aby narodom przywrócona została nadzieja i godność, na jaką zasługują. Narody chcą pokoju, a ja z sercem na dłoni mówię odpowiedzialnym za te kraje: spotkajmy się, prowadźmy dialog, negocjujmy³⁸.

Można tu jednak wpaść w pewnego rodzaju pułapkę: o ile rola mediatora wymaga zachowania neutralności, o tyle postawa moralna każe wskazywać, kto jest ofiarą, a kto agresorem.

38 *Discorso del Santo Padre Leone XIV ai partecipanti al Giubileo delle Chiese Orientali, „La Santa Sede”* [online], 14 V 2025 [dostęp: 10 XI 2025]: <<https://www.vatican.va/content/leo-xiv/it/speeches/2025/may/documents/20250514-giubileo-chiese-orientali.html>>.

Trzecia postawa jest wreszcie harmonizująca, podkreśla się bowiem, że konieczność zawarcia trwałego pokoju nie jest wyłącznie postulatem zakończenia działań wojennych. W przemówieniu do członków akredytowanego przy Stolicy Apostolskiej korpusu dyplomatycznego Leon XIV wskazał na trzy kluczowe słowa – filary działalności misyjnej i dyplomatycznej, którymi powinien się odznaczać dialog³⁹. Pierwszym jest *pokój*, błędnie rozumiany jedynie jako brak wojny, zwykły rozejm czy przerwa między trwającymi sporami. Pokój jest bowiem postawą ludzką, która przewyższa chęć podboju, podejmuje dialog i tworzy wspólnotę. Drugie słowo to *sprawiedliwość*, która sprzeciwia się nierównościom i konfliktom, a na rządzących nakłada zadanie budowania harmonijnych i pokojowych społeczeństw obywatelskich. Trzecim jest wreszcie *prawda*, która współcześnie narażona jest na dwuznaczność i ambiwalencję, zwłaszcza w świecie wirtualnym, osłabiającym autentyczne relacje. Tymczasem prawda wypowiedzana z miłością pozwala wspólnocie międzynarodowej stawiać czoła wyzwaniom naszych czasów.

Podsumowanie

Oceniając działania podejmowane przez Stolicę Apostolską w pierwszych miesiącach pontyfikatu Leona XIV, należy zauważyć ogromne zaangażowanie na rzecz przywrócenia pokoju. Aktywność tego rodzaju stanowi istotny wkład do polityki międzynarodowej w zakresie rozwiązywania trwających konfliktów. Przeprowadzona analiza pozwala stwierdzić, że wypowiedzi papieża Leona XIV oraz podejmowane przez niego działania stanowią ważny wkład w międzynarodową politykę na rzecz pokoju, a zatem hipoteza została zweryfikowana pozytywnie. W odniesieniu do postawionych pytań badawczych należy wskazać, że zagadnienie ochrony i przywracania pokoju zajmuje kluczowe miejsce pośród działań podejmowanych przez Stolicę Apostolską na arenie międzynarodowej. Okolicznością wzmacniającą tego rodzaju zabiegi jest bieżąca sytuacja, gdy następuje eskalacja kolejnych konfliktów (m.in. indyjskie naloty w pakistańskim Pendżabie

39 *Audycja dla korpusu dyplomatycznego akredytowanego przy Stolicy Apostolskiej. Przemówienie Ojca Świętego Leona XIV, „The Holy See”* [online], 16 V 2025 [dostęp: 10 XI 2025]: <<https://www.vatican.va/content/leo-xiv/pl/speeches/2025/may/documents/20250516-corpo-diplomatico.html>>.

i części Kaszmiru, masowe bombardowania celów związanych z irańskim programem nuklearnym przez siły powietrzne Izraela, walki przy granicy Tajlandii i Kambodży oraz konflikty w Sudanie i Kongu). W odniesieniu do wojny rosyjsko-ukraińskiej można zaobserwować zmianę narracji wprowadzoną przez Leona XIV. Odznacza się ona wyraźniejszym stanowiskiem niż niektóre wypowiedzi poprzednika, zwłaszcza gdy chodzi o jednoznaczne pozycjonowanie ofiary i agresora. Względem konfliktu w Strefie Gazy stanowisko nowego papieża zachowuje z kolei ciągłość z pontyfikatem Franciszka, który wielokrotnie odnosił się do sytuacji na Bliskim Wschodzie. Zwraca jednak uwagę nieco ostrzejszy styl retoryki obecnego papieża (takie słowa jak *barbarzyństwo* czy *karanie zbiorowe*).

Pośród istotnych cech dyplomatycznego zaangażowania Leona XIV na rzecz pokoju zdają się dominować trzy: solidarność międzyludzka, negocjacje antywojenne i harmonia aksjologiczna. Tę ostatnią współtworzą pokój, sprawiedliwość i prawda. W ten sposób papież udziela odpowiedzi na pilne wyzwania rzeczywistości, którą naznaczają lokalne i regionalne konflikty oraz wojny. Jednocześnie podkreśla, że „wymagają [one] zaangażowania i współpracy wszystkich, ponieważ nikt nie może myśleć, że sam im sprosta”⁴⁰.

Bibliografia

- Audience with the President of the State of Israel*, „Holy See Press Office Summary of Bulletin” [online], 4 IX 2015 [dostęp: 7 XI 2025]: <<https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2025/09/04/250904c.html>>.
- Audience with the President of the State of Palestine*, „Holy See Press Office Summary of Bulletin” [online], 6 XI 2025 [dostęp: 9 XI 2025]: <<https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2025/11/06/251106b.html>>.
- Audiences, 18.05.2025*, „Holy See Press Office Summary of Bulletin” [online], 18 v 2025 [dostęp: 5 XI 2025]: <<https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2025/05/18/250518a.html>>.
- Audiencja dla korpusu dyplomatycznego akredytowanego przy Stolicy Apostolskiej. Przemówienie Ojca Świętego Leona XIV*, „The Holy See” [online], 16 v 2025 [dostęp: 10 XI 2025]: <<https://www.vatican.va/content/leo-xiv/pl/speeches/2025/may/documents/20250516-corpo-diplomatico.html>>.
- Augustyn, *Państwo Boże*, tłum. W. Kubicki, Wydawnictwo „Antyk”, Kęty 2002.

40 Tamże.

- Barison Ch., *Papa Leone XIV in un'intervista del 2022: „La guerra in Ucraina è un'invasione imperialista della Russia per questioni potere”*, „Corriere della Sera” [online], 11 V 2025 [dostęp: 4 XI 2025]: <https://www.corriere.it/esteri/25_maggio_11/papa-leone-xiv-in-un-intervista-del-2022-la-guerra-in-ucraina-e-un-invasione-imperialista-della-russia-per-questioni-di-potere-a11b3aea-d525-4670-a5c1-1087e2062x1k.shtml>.
- Byrnes T. A., *Sovereignty, Supernationalism, and Soft Power: The Holy See in International Relations*, „The Review of Faith & International Affairs” 2017, vol. 15, issue 4.
- Castellano Lubov D., *Pope Leo XIV Speaks by Phone with Ukraine's President Zelensky*, „Vatican News” [online], 12 V 2025 [dostęp: 6 XI 2025]: <<https://www.vatican-news.va/en/pope/news/2025-05/pope-leo-and-ukraine-s-president-zelensky-speak-by-phone.html>>.
- Celebracja eucharystyczna na rozpoczęcie posługi piotrowej Biskupa Rzymu Leona XIV. Asysta papieska. Homilia Ojca Świętego Leona XIV*, „The Holy See” [online], 18 V 2025 [dostęp: 4 XI 2025]: <<https://www.vatican.va/content/leo-xiv/pl/homilies/2025/documents/20250518-inizio-pontificato.html>>.
- Codevilla G., *Da Lenin a Putin. Politica e religione*, Jaca Book, Milano 2024.
- Deklaracja o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich „Nostra aetate”*, [w:] Sobór Watykański II. Konstytucje, dekrety, deklaracje, Pallottinum, Poznań 2002.
- Discorso del Santo Padre Leone XIV ai partecipanti al Giubileo delle Chiese Orientali*, „La Santa Sede” [online], 14 V 2025 [dostęp: 10 XI 2025]: <<https://www.vatican.va/content/leo-xiv/it/speeches/2025/may/documents/20250514-giubileo-chiese-orientali.html>>.
- Encyklika „Fratelli Tutti” Ojca Świętego Franciszka o braterstwie i przyjaźni społecznej*, „The Holy See” [online], 3 X 2020 [dostęp: 3 XI 2025]: <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/encyclicals/documents/papa-francesco_20201003_enciclica-fratelli-tutti.html>.
- Esterović N., *Una forza discreta. La diplomazia della Santa Sede*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2025.
- Faumagalli Carulli O., *Il governo universale della Chiesa e i diritti della persona*, Vita e Pensiero, Milano 2007.
- Firma dell'Accordo Globale tra la Santa Sede e lo Stato di Palestina*, „Sala Stampa della Santa Sede Summary of Bulletin” [online], 26 VI 2015 [dostęp: 5 XI 2025]: <<https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2015/06/26/0511/01117.html>>.
- Follo F., *La diplomazia pontificia, cioè del Papa e con il Papa. Diplomazia di Stato e Diplomazia di Chiesa*, „Church and State” 2020, No. 20.
- Gagliarducci A., *La missione del cardinale Zuppi sulla guerra in Ucraina*, „Omnes” [online], 29 V 2023 [dostęp: 4 XI 2025]: <<https://www.omnesmag.com/it/notizie/missione-zuppi-ucraina/>>.
- Gambassi G., *„Un nuovo dialogo con la Santa Sede. Accettiamo le critiche”*, „Avvenire” [online], 12 II 2025 [dostęp: 10 XI 2025]: <<https://www.avvenire.it/chiesa/pagine/anticipazione-intervista-ambasciatore-israele-santa-sede>>.

- Gordon N., *Why Israeli Democracy Is in Crisis*, „Journal of Democracy” 2023, vol. 34, issue 3.
- History of the Question of Palestine*, „The United Nations” [online, dostęp: 6 XI 2025]: <<https://www.un.org/unispal/history/>>.
- Holy See Press Office Press Release: *Audience with the President of Ukraine*, „Holy See Press Office Summary of Bulletin” [online], 9 VII 2025 [dostęp: 5 XI 2025]: <<https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2025/07/09/250709d.html>>.
- Imseis A., *On Membership of the United Nations and the State of Palestine: A Critical Account*, „Leiden Journal of International Law” 2021, vol. 34, issue 4.
- Incontro del Santo Padre Francesco con S. S. Kirill, Patriarca di Mosca e di tutta la Russia. Firma della Dichiarazione Congiunta*, „The Holy See” [online], 12 II 2016 [dostęp: 4 XI 2025]: <https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2016/february/documents/papa-francesco_20160212_dichiarazione-comune-kirill.html>.
- Kelly B., *The Power Politics of the Holy See: The Church, the State, and Its Citizens*, „Politics and Religion” 2023, vol. 16, issue 4.
- Kodeks prawa kanonicznego*, Pallottinum, Poznań 1984.
- Leo PP. XIV, *Epistula data crescentio S. R. E. Cardinali Sepe*, „The Holy See” [online], 6 VIII 2025 [dostęp: 4 XI 2025]: <<https://www.vatican.va/content/leo-xiv/la/letters/2025/documents/20250806-lettera-metropolia-halic.html>>.
- Leon XIV, *Anioł Pański*, „The Holy See” [online], 20 VII 2025 [dostęp: 10 XI 2025]: <<https://www.vatican.va/content/leo-xiv/pl/angelus/2025/documents/20250720-angelus.html>>.
- Leon XIV, *Anioł Pański*, „The Holy See” [online], 12 X 2025 [dostęp: 10 XI 2025]: <<https://www.vatican.va/content/leo-xiv/pl/angelus/2025/documents/20251012-angelus.html>>.
- Leon XIV, *Audiencia generalna*, „The Holy See” [online], 21 V 2025 [dostęp: 10 XI 2025]: <<https://www.vatican.va/content/leo-xiv/pl/audiences/2025/documents/20250521-udienza-generale.html>>.
- Leon XIV, *Audiencia generalna*, „The Holy See” [online], 27 VIII 2025 [dostęp: 9 XI 2025]: <<https://www.vatican.va/content/leo-xiv/pl/audiences/2025/documents/20250827-udienza-generale.html>>.
- Leon XIV, *Regina Caeli*, „The Holy See” [online], 11 V 2025 [dostęp: 4 XI 2025]: <<https://www.vatican.va/content/leo-xiv/pl/angelus/2025/documents/20250511-regina-caeli.html>>.
- Modern Papal Diplomacy and Social Teaching in World Affairs*, ed. M. P. Barbato, R. J. Joustra, D. R. Hoover, Routledge, London 2020.
- Mrólz M., *Wojna w kawałkach. Franciszek i dyplomacja papieska wobec wybranych problemów międzynarodowych 2013–2018*, Wydawnictwo „Adam Marszałek”, Toruń 2018.
- O’Connell G., *Asked if Putin Is Committing Genocide in Ukraine, Pope Francis Doesn’t Say No, „America”* [online], 11 III 2023 [dostęp: 4 XI 2025]: <<https://www.americamagazine.org/politics-society/2023/03/11/pope-francis-ukraine-genocide-244889>>.

- Parolin P., *Una diplomazia al lavoro della pace. Lectio Magistralis del Cardinale Segretario di Stato, „The Holy See”* [online], 28 XI 2019 [dostęp: 3 XI 2025]: <https://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/parolin/2019/documents/rc_seg-st-20191128_parolin-annoaccad-cattolica_it.html>.
- Patriarchowie Jerozolimy: zapowiedź o wrotach piekiel w Gazie nabiera kształtów, „Vatican News”* [online], 26 VIII 2025 [dostęp: 9 XI 2025]: <<https://www.vaticannews.va/pl/swiat/news/2025-08/patriarchowie-jerozolimy-zapowiedz-o-wrotach-piekiel-w-gazie-na.html>>.
- Peleg I., Amir R., *The Crisis of Israel's Democracy, 1948–2025. Origins, Developments, and Consequences*, Bloomsbury Publishing, New York 2025.
- Pierwsze błogosławieństwo „Urbi et Orbi” Ojca Świętego Leona XIV, „The Holy See”* [online], 8 V 2025 [dostęp: 3 XI 2025]: <<https://www.vatican.va/content/leo-xiv/pl/messages/urbi/documents/20250508-prima-benedizione-urbietorbi.html>>.
- Pope Leo XIV Speaks with Putin, „L'Osservatore Romano”* [online], 6 VI 2025 [dostęp: 5 XI 2025]: <<https://www.osservatoreromano.va/en/news/2025-06/ing-006/pope-leo-xiv-speaks-with-putin.html>>.
- Resolution Adopted by the General Assembly on 29 November 2012. 67/19. Status of Palestine in the United Nations*, The United Nations General Assembly, A/RES/67/19, 4 XI 2012: <<https://docs.un.org/en/A/RES/67/19>> [dostęp: 6 XI 2025].
- Shelledy R. B., *The Vatican's Role in Global Politics*, „The SAIS Review of International Affairs” 2004, vol. 24, No. 2.
- Shomer Y., Tzelgov E., Zur R., *The Crises of the Israeli Democracy*, „Frontiers in Political Science” [online], 14 VII 2025 [dostęp: 10 XI 2025]: <<https://www.frontiersin.org/journals/political-science/articles/10.3389/fpos.2025.1627969/full>>.
- Sobór Watykański II. Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Pallottinum, Poznań 2002.
- Świst G., *Stolica Apostolska jako podmiot prawa międzynarodowego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2017, t. 38.
- Tauran J.-L., *La presenza della Santa Sede negli organismi internazionali*, [w:] O. Fumagalli Carulli, *Il governo universale della Chiesa e i diritti della persona*, Vita e Pensiero, Milano 2007.
- Telephone Conversation of the Holy Father with the Prime Minister of Israel, „Holy See Press Office Summary of Bulletin”* [online], 18 VII 2025 [dostęp: 7 XI 2025]: <<https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2025/07/18/250718a.html>>.
- Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, t. 16: *Miłość*, tłum. A. Głazewski, Veritas, Londyn 1963.